

Türk Göz Hekimliğinin 15. Yüzyılda Yazılmış Türkçe En Büyük Göz Kitabı "Mürşid"[¶]

THE BIGGEST OPHTHALMOLOGIC BOOK OF THE TURKISH OPHTHALMOLOGY WRITTEN IN 15th CENTURY, "MURSHID"

S. Sami İLKER*, Necdet OKUMUŞ**

* Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Hastalıkları AD,

** Dr., Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Hastalıkları AD, MANİSA

Özet

Amaç: Türk Göz Hekimliği tarihinde bugüne kadar bilinmeyen, Türkçe yazılmış en büyük ve en eski Göz Hastalıkları kitabını Türk ve Dünya Göz Hekimlerine tanıtmak.

Yer ve Zaman: 1438 yılında Mahmud Şirvanî (1375-1450) tarafından yazılmış, 670 sayfadan oluşan "Mürşid" adlı kitabın varlığı 1996 yılına kadar hiçbir göz hekimi ve tıp tarihçilerimizce bilinmiyor, bibliyografik kaynaklarda da yer almıyordu.

Gereç ve Yöntem: Mürşid'te bugünkü bilimsel anlayışa benzer bir uygulama ile, Hipokrat'tan İbn-i Sina'ya kadar değişik kaynaklardan 34 hekime atıfta bulunmaktadır. Grek, İskenderiye ve Ortaçağ Müslüman hekimlerinden oluşan bu kaynaklar, tek tek yazar ve eser isimleri zikredilerek alıntılar yapılmakta, yazar konu ile ilgili kendi görüş ve tecrübelerini de belirtmektedir.

Bulgular: Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 74 sayfa olup, gözün anatomisi ayrıntılı olarak anlatılmakta, fizyolojisine de yer verilmektedir. İkinci bölüm, 392 sayfa olup, göz hastalıkları sırasıyla, kapak, konjonktiva, kornea, iris, sklera, lens, vitreus, retina, koroid ve göz kaslarıyla ilgili hastalıklar ele alınmakta, bunların tanımı, belirtileri ve tedavileri anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm ise, 204 sayfadır. Bu bölümde, göz hastalıklarında kullanılan basit ve birleşik ilâçlara yer verilmektedir. Bunların etkili maddeleri, miktarları, yapılış şekilleri, etkileri, kullanım yerleri ve dozları ayrı ayrı gösterilmiştir. Toplam 80 sayfada 106 birleşik ilâç formülü yer almaktadır. Son kısım ise, ilâç hazırlama tekniklerine ayrılmıştır.

Sonuç: Üzerinde daha birçok doktora çalışması yapılabileceğini düşündüğümüz 562 yıllık ve bu boyuttaki bilinmeyen bir Türkçe Göz Kitabından meslektaşlarımızı haberdar etmek istedik.

Anahtar Kelimeler: Göz hekimliği tarihi, Türk yazar, Mürşid, Mahmud Şirvani

T Klin Oftalmoloji 2001, 10:178-180

Geliş Tarihi: 07.11.2000

Yazışma Adresi: Dr.S. Sami İLKER
Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi
Göz Hastalıkları AD, MANİSA

[¶]TOD, XXXIV.Ulusal Oftalmoloji Kongresinde tebliğ olarak sunulmuştur.

Summary

Purpose: We would like to present the biggest and oldest Turkish Ophthalmic book that have not been known in Turkish and all World Ophthalmic Societies until now.

Place and Time: It has been written by Mahmut Shirvani (1375-1450) in 1438. Murshid has 670 pages and was found in 1996. The existence of Murshid has not been known by ophthalmologists and medical historians until 1996 and was not included in the bibliographic references.

Materials and Methods: Similar with those of today's scientific principles, written works of 34 physicians, from Hippocrates to Ibn-i Sina (Avicenna) have been cited in Murshid. References were taken from the studies of Greek, İskenderiye (Alexandria) and the Middle age muslim physicians including the full name of the authors and the title of the studies. The book has three parts and also contains the experience and the opinions of its author about different subjects.

Results: In the first section, which has 74 pages, anatomy of the human eye has been described in details with its physiology. The second section of the book has 392 pages. The definition, sign and treatment of the diseases of the eye lids, conjunctiva, cornea, iris, sclera, lens, vitreous, choroidea and muscles of the eye have been described in this section. The third section has 204 pages and contains knowledge about the simple and composed drugs used in ophthalmology. Topics of the simple drugs have occupied 58 pages in the book. Composed drugs with their doses, contents, methods of preparation and indications have also been documented separately. Formulations of the 106 composed drugs are present in a total of 80 pages. At the end part of the Murshid, topics such as preparation techniques of the ophthalmologic drugs, categories of the substances used in drugs, their collection, protection and expiration dates are present.

Conclusion: We aim to inform all of our colleagues about this unknown book with a history 562 years, which we believe will be the subject of many new thesis in the future.

Key Words: History of Ophthalmology, Turkish author, Murshid, Mahmud Shirvani

T Klin J Ophthalmol 2001, 10:178-180

Türk Göz Hekimliği tarihinde bu güne kadar bilinmeyen, Türkçe yazılmış en büyük ve en eski Göz Hastalıkları kitabını Türk ve Dünya Göz Hekimlerine tanıtmak istiyoruz.

1438 yılında Mahmud Şirvanî (1375-1450) tarafından yazılmış, 670 sayfadan oluşan "Mürşid" adlı kitabın varlığı 1996 yılına kadar tıp tarihçile-rimizce bilinmiyor ve bibliyografik kaynaklarda da yer almıyordu.

Bu eserin varlığı ilk defa Ege Üniversitesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Ali Haydar Bayat tarafından duyurulmuştur (1). Eser üzerine ilk doktora çalışması da Dr. Necdet Okumuş tarafından yapılmış (2), tezin göz hekimliği yönünden danışmanlığı da tarafımdan yapılmıştır. Doktora çalışmasında, eserin tıpkı çeviriminin yanısıra, eserin sonuna sözlük ve dizin de eklenerek okuyucuya kolaylık sağlanmıştır.

Osmanlı tababetinde göz hastalıkları ile ilgili konular, genellikle genel tıp kitapları içinde yer almıştır. Mürşid kitabı bulunana kadar, 15. yüzyılda Sinoplu Mümin ile Gevrekzade Hasan'ın yazdıkları kitaplar, bilinen en eski Türkçe Göz Hastalıkları kitapları kabul edilirdi.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde "Kehhal" olarak bilinen göz hekimleri, hastanelerde çalışırlardı. Bu dönemlerde sadece genel hekimliğin ve genel cerrahliğin var olduğu düşünülürse, göz hekimliği hep ayrı ve önemli bir dal olmuştur.

15. yüzyıl Osmanlı Devletinin askeri, idari, sosyal ve bilimsel açıdan yükselişte olduğu bir dönemdir. Türkçe'ye bilim ve sanat adamlarına verdiği önem ve destekten dolayı, Fatih'in babası Sultan 2. Murat (dönemi 1421-1453) Batı Türk Rönesansının kurucusu olarak kabul edilir. Bu yüzyılda diğer bilim dallarında olduğu gibi, tıp alanında da pek çok telif ve tercüme eser yazılmış ve yayımlanmıştır. Yazılan eserlerin ortak özelliği, çoğunun Anadolu Türkçe'siyle, halk diline yakın, yalın ve sade olarak yazılmış olmalarıdır.

"Kılavuz, rehber" anlamına gelen Mürşid kitabının yazarı Mahmud Şirvanî, yaşadığı dönemde, seyahat ettiği yerlerde bir çok göz hekimi ile tanıştığını, fakat göz hastalıklarının tedavisinin bilimsel olarak yapılmadığını ve güve-

nilecek bir göz kitabına da rastlamadığını ifade ederek, bu eseri yazmaya karar verdiğini kitabının başlangıcında belirtmektedir.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 74 sayfa olup, gözün anatomisi ayrıntılı olarak anlatılmakta, fizyolojisine de yer verilmektedir.

İkinci bölüm, 392 sayfa olup, Göz hastalıkları sırasıyla, kapak, konjonktiva, kornea, iris, sklera, lens, vitreus, retina, koroid ve göz kaslarıyla ilgili hastalıklar ele alınmakta, bunların tanımı, belirtileri ve tedavileri anlatılmaktadır. Bu bölümde refraksiyon kusurları ve göz ağrıları da ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm ise, 204 sayfadır. Bu bölümde, göz hastalıklarında kullanılan basit ve birleşik ilâçlara yer verilmektedir. Eski tıpta tedavilerin çoğu bitki, hayvan ve maden kökenli basit ilâçlarla yapılırdı. Kitapta basit ilâçlar bahsine 58 sayfa ayrılmıştır. Birleşik ilâçlara da geniş yer verilmiş, etkili maddeler, miktarları, yapılış şekilleri, etkileri, kullanım yerleri ve dozları ayrı ayrı gösterilmiştir. Toplam 80 sayfada 106 birleşik ilâç formülü yer almaktadır.

Mürşid'in son kısmı ise, ilâç hazırlama tekniklerine ayrılmış olup, ilâç yapılacak maddelerin cinsleri, sınıfları, toplanmaları, kurutulmaları, korunmaları ve kullanım süreleri gibi konular yer almaktadır.

Mürşid'te bugünkü bilimsel anlayışa benzer bir uygulama ile, Hipokrat'tan İbn-i Sina'ya kadar değişik kaynaklardan 34 hekime atıfta bulunmaktadır. Grek, İskenderiye ve Ortaçağ Müslüman hekimlerinden oluşan bu kaynaklar, tek tek yazar ve eser isimleri zikredilerek alıntılar yapılmakta, yazar konu ile ilgili kendi görüş ve tecrübelerini de belirtmektedir.

Eserin halen biri Manisa il Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümünde (1840 numaralı), diğeri İstanbul Topkapı Müzesi Kütüphanesinde (1061 numara ile kayıtlı) olmak üzere iki nüshası vardır. Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe kitaplarından biri olması, göz hastalıkları ve tedavileri konusunda en sistematik ve en hacimli olması yanısıra, Türkçe'nin o dönemde bilim dili olarak yerini de göstermektedir.

Metinlerde Türkçe terimler kullanılmakla birlikte, aynı kelime kimi yerde Arapça, kimi yerde Farsça, kimi yerde de Grekçe olarak da zikredilmektedir. Bazen, bir terim geçtiğinde, hemen onun Türkçe ya da başka dilden karşılığı da araya "yani" eki konarak belirtilmektedir.

Göz hekimliği, eczacılık, filoloji ve tıbbi folklor yönünden zengin malzeme sunan bu eser, zaman içinde Türk bilim adamlarınca değişik yönleri ile inceleneceği, ilginç sonuçlara ulaşılacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

1. Bayat AH. XV. Yüzyıl Osmanlı Tıbbının büyük ustası Muhammed bin Mahmudî (1375-1450) Hayatı ve Eserleri. Kubbealtı Akademisi Mecmuası, İstanbul, 1996, 25(4);22-43.
2. Okumuş N. Muhammed Mahmud Şirvanî'nin (XV. yüzyıl) Göz Hastalıklarına ait Mürşid adlı eseri (İnceleme, Metin, Sözlük, İndeks). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.